HISTORY STUDIES
INTERNATIONAL JOURNAL OF HISTORY

ISSN: 1309 4173 (Online) 1309 - 4688 (Print)
Volume 5 Issue 1, p. 349-366, January 2013

Mezopotamya, Anadolu ve Mısır Medeniyetlerinde Güneş Kültü

The Cult of the Sun in Mesopotamia, Anatolia and the Egypt Civilizations

Ebru Uncu
Ankara Üniversitesi - Ankara

Öz: *Bu calisma Mezopotamya, Mısır ve Anadolu medeniyetlerinde göksel güçlere ozellikle Gunes'e verilen önemin sebeplerini incelemektedir. Tanrılaştırılan gök varlıklarından Güneş, bu toplumlar tarafından büyük saygı duymuştur. Güneşe bu kadar çok önem verilmesinin sebebi ise onun yaşam verici gücü ve bereketin kaynağı olmasıdır. Nitekim tarıma elverişli ve bereketli topraklarda yasayanlar genellikle güneş tanrısı ya da tanrıçasına tapınmışlardır.*

Anahtar Kelimeler: *Güneş Kültü, Mezopotamya, Anadolu, Mısır*

Abstract: *This study examines why the ancient civilizations of Mesopotamia, Egypt and Anatolia gave emphasis to celestial powers, especially the Sun. Among the divinized celestial powers, the Sun was highly respected in these civilizations. Because the sun has been regarded as the source of power to give life and as the source of fertility, its significance was elevated. Hence, the residences of arable and fertile lands often worshipped a either Sun god or a Sun goddess.*

Key Words: *Sun Cult, Mesopotamia, Anatolia, Egypt*

GİRİŞ

Din, insanlıkla doğmuş, gelişmiş ve daima insanoğluyla birlikte varlığını devam ettirmiştir. Tarihin hangi devresine bakılırsa bakılsın dini inançları olmayan bir topluma rastlanmak mümkün değildir. İnsanlık tarihinde, insanın önemli sayılabilecek en bariz niteliklerinden birisi din olgusu olmuştur. İnsanoğlu tarih boyunca, her zaman kendisinin insanüstü bağları olduğunu ve ihtiyaçları için kendini aşan bir kudrete yönelmesi gerektiğini düşünmüştür.[1]

Bu cümleden anlaşılacağı üzere; insanoğlu ilk olarak doğa ve evreni anlamaya çalışmıştır. Bu bağlamda karşımıza "*animizm*" ve "*totemizm*" kavramları çıkmaktadır. Animizm, genel olarak ruhsal varlıklar öğretisidir. İlkel toplumlar dünyanın hem iyi hem de kötü sayısız ruhsal varlıkla dolu olduğunu düşünmüşlerdir. Hayvan ve bitkilerin hatta dünyadaki tüm cansız nesnelerin ruhlar tarafından canlandırıldığına inanılmıştır.[2] Totemizm ise hem dini hem de toplumsal bir ilkel sistemdir. İlkel insanlar bazı bitki ve hayvanları totemleri kabul etmişler ve ataları olarak tapınmışlardır.[3]

Eskiçağ toplumlarına bakıldığında da insanlar doğa güçlerini, afet gibi tabiat olaylarını, tabiattan elde ettikleri ürün, doğum ve ölüm gibi durumları kendilerine izah

[1] Tümer, 1986: 246.
[2] Freud, 2002: 127.
[3] Freud, 2002: 158.

edemediklerinde, ayrıca dileklerinin gerçekleşmesini istedikleri durumlarda ve buna benzer hallerde çaresiz kalarak insanüstü güçlere inanmaya ihtiyaç duymuşlardır. Böylece *"politeizm"* yani çok tanrıcılık ortaya çıkmıştır. Eskiçağ insanının yaşamıyla bütünleşen bu inanç şekli, birçok dünya toplumunda tek tanrılı kutsal dinlerin doğuşuna kadar devam etmiştir.[4]

Söz konusu bu inanç şeklinde tanrılar genellikle gök tanrıları, yer tanrıları ve su tanrıları olmak üzere üç bölüme ayrılmışlardır. Eskiçağ toplumları bu tanrıların hepsinin aynı önemde ya da aynı derecede olmadığı kanısındaydılar. Özellikle gök tanrılarına büyük önem verildiği görülmektedir. İnsanoğlu tanrılaştırılan gök varlıklarından güneşi, diğer göksel güçlerden ayrı bir yere koymuş ve onun engin gücüne, yaşam verici kaynağına büyük saygı duymuştur.[5]

Güneşin yüce, kutsal bir varlık olarak eskiçağ toplumlarında büyük saygı gördüğü, adına tapınaklar ve sunaklar yapıldığı açıkça bilinmektedir. Güneşe bu kadar çok önem verilmesinin sebeplerinden birisi de güneşin bereketle ilişkili görülmesidir. Tarıma elverişli ve verimli topraklarda genellikle güneş tanrısı ya da tanrıçası en yüksek basamağa oturtulmuştur. Bu durum çok tanrılı inanç sisteminin var olduğu dönemden tek tanrılı kutsal dinlerin doğuşuna kadar devam etmiş ve her toplum güneşi değişik niteliklerde inancına yansıtmıştır.[6]

A- MEZOPOTAMYA TOPLUMLARINDA GÜNEŞ KÜLTÜ

Mezopotamya toplumları, maddi dünyanın üstünde gözle görülmeyen doğaüstü bir âlemin var olduğuna inanmışlardır. Yukarıda uçsuz bucaksız gök kubbe, aşağıda ise en az onun kadar büyük cehennem çukuru, ikisinin ortasında da denizin ortasındaki ada, yani yeryüzü bulunduğu düşünülmüştür. Bu evrende nehirlerin akışı, dağların sırrına erişilmez yüksekliği, bitkilerin akıl sır ermez şekilde büyümeleri, güneş, ay ve diğer gök cisimleri gibi işleyişine akıl sır ermeyen bir düzen vardır. Bu evreni yöneten bir güç olmalıydı ki, bu güç büyük bir tanrılar topluluğuydu. Nitekim Mezopotamya insanı da evreni büyük bir tanrılar topluluğunun elinde tuttuğuna ve bu tanrıların evrenin işleyişine düzen verdiklerine inanmışlardır.[7]

Mezopotamya panteonunu ilk oluşturanlar Sümerlerdir.[8] Sümerler, panteonu oluşturan bu tanrıların hepsinin aynı önemde ya da aynı derecede olmadığını düşünmüşlerdir. Panteonun başında diğer tanrılarca yöneticileri olarak kabul edilen bir tanrı olduğunu varsaymışlardır. Sümerlerce yapılan daha önemli bir sınıflandırma ise yaratıcı tanrılar ile yaratıcı olmayan tanrılar arasındaki ayrım olmuştur. Gök, yer, deniz ve havanın denetimini ellerinde bulunduran

[4] Uncu, 2012: 529.
[5] Eyuboğlu, 1981: 452.
[6] Eyuboğlu, 1981: 454.
[7] Bottero, 2009: 111-113.
[8] Mezopotamya toplumlarından bu coğrafyaya ilk gelenler Sümerlerdir. Sümerlerin bu topraklara ne zaman geldiklerini öğrenmek açısından kazı tabakalarının incelenmesi gerekmektedir. Bu sahadaki en eski tabakalar El-Ubeyd, Uruk ve Cemdet-Nasr tabakalarıdır. El-Ubeyd seramiğini Proto-Fıratlılara, Uruk seramiğini Sümerlere mal etmek gibi gelişi güzel hükümler vermek doğru değildir. Oldukça kuvvetli esaslara dayanarak söyleyebileceğimiz yegâne şey, IV. Uruk tabakasında ortaya çıkan yazının Sümerlere ait olduğudur. Eğer bu yazı Proto-Fıratlılar tarafından kullanılmış olsaydı bir takım izler bırakırlardı. Bu yazının daha önce geçirdiği merhalelerden şimdiye kadar hiçbir ize rastlanılmamıştır. Bu durumda, Sümerler Uruk devrinin başında veya ortalarında Mezopotamya göç etmişler ve yazıyı da ya beraberlerinde getirmişler ya da buraya geldiklerinde meydana getirmişlerdir. Bkz. Landsberger, 1944: 422-423.

tanrıların yaratıcı tanrılar olduğu ve bütün diğer kozmik varlıkları bu dört tanrıdan birinin yarattığı düşüncesini benimsemişlerdir.[9]

Sümerlerin düşüncesine göre, An-Enlil-Enki ve Tanrıça Ninhursag panteonun dört büyük tanrısıdır. Sümer panteonunda An-Enlil-Enki teslisi ve Ninhursag ile birlikte dört büyük tanrının yanında üç önemli yıldızlar âlemi tanrısı da beraber düşünülmüştür. Bunlar ise Ay Tanrısı Nanna, Güneş Tanrısı Utu[10] ile Aşk ve Savaş Tanrıçası İnanna'dır. Bu yedi tanrı panteonda "*kader tayin eden tanrılar*" olarak kabul edilmişlerdir.[11]

Sümerler, kader tayin eden tanrılardan birisi olarak kabul ettikleri Güneş Tanrısı Utu'yu, Tanrı Enlil'in yarattığına inanmışlardır. Sümer dönemine ait olan ve kazmanın ortaya çıkarılışını ve kutsanmasını anlatan "*Kazmanın Yaratılışı"* şiirinin giriş bölümünde Tanrı Enlil'in yaratıcılığı şöyle dile getirilmiştir:

"Efendi, verdiği nimetlerin gerçek yaratıcısı olan
Kararları değiştirilemeyen Efendi,
Topraktan ülkenin tohumunu filizlendiren Enlil,
Yerden göğü ayırmayı düşündü,
Gökten yeri ayırmayı düşündü".[12]

Böylece Enlil, gökyüzünü yeryüzünden ayırdıktan sonra göklerin aydınlanmasını Ay Tanrısı Nanna ve Güneş Tanrısı Utu ile diğer gezegenler ve yıldızlar vasıtasıyla sağlamıştır.[13] Sümer inancında Utu, Ay Tanrısı Nanna'nın oğlu, Aşk Tanrıçası İnanna'nın ikiz kardeşidir. Akat geleneğinde ise bazen Anu'nun (An) bazen de Enlil'in oğlu olarak görülmektedir.[14]

Ayrıca Mezopotamya'da her kentin bir baş tanrı için inşa edildiği ve tanrının evi olduğu düşüncesi vardır.[15] Bundan dolayı Sümer memleketinde, her bir şehir devletinin bir koruyucu tanrısı veya tanrıçası olduğu düşünülmüştür. Örneğin Sümer ülkesinin dinsel merkezi olan Nippur'da Hava Tanrısı Enlil, Ur'da Ay Tanrısı Nanna, Uruk'ta Aşk Tanrıçası İnanna bu şehirlerin koruyucusu olarak kabul görmüşlerdir.[16]Sippar şehrinin ise Güneş Tanrısı Utu için kurulduğuna inanılmıştır. Sippar şehrinin güneş tanrısı için kurulmuş olduğu tufan mitinde şöyle dile getirilmiştir:

"*Kutsanmış yerde beş kent kurdu,*
Onlara ad verdi, ibadet merkezlerini bölüştürdü aralarında.
……
Dördüncüsünü, Sippar'ı, yiğit Utu'ya verdi".[17]

Bu mitostan da anlaşılacağı üzere, Sümerler güneş ile ayın hareketleri ve durumlarının, yeryüzündeki olaylar ve özellikle de insanların kısmet ve mukadderatı ile sıkı bir ilişki görmüşlerdir. Bunları temsil eden tanrıları Sümer panteonunda önemli bir yere koymuşlardır.[18]

[9]Kramer, 2002: 155.
[10]Güneş Tanrısı Utu için bkz. Ek-1.
[11] Bilgiç, 1982: 116.
[12]Kramer, 2001: 103.
[13]Hooke, 2002: 31-32.
[14] Black-Green, 2003: 222.
[15] Köroğlu, 2006: 68.
[16] Özbudun, 1997: 79-80.
[17]Kramer, 1999: 190.
[18] Günaltay, 1987: 469.

Sümer halkı, göz kamaştırıcı güneş ışığı ve yaz aylarının dayanılmaz sıcaklarını, çok kısa süren çiçek açma mevsiminden sonra balçıklı toprağın bitkilerini yok etmesini, her sabah büyük dağların ardından doğan Güneş Tanrısı Utu'nun eseri olarak kabul etmişler. Utu'nun önceden tespit edilen yolu olduğu ve bu yolu tamamlayıp gece için "*Yeraltı Dünyası*"na gittiği düşünülmüştür. İnsanlar ve hayvanlar ona karşı saygı duymuşlardır, çünkü o göz kamaştırıcı kudretine rağmen, insanlara karşı lütufkâr davranarak, ilkbaharda topraktan yeni hayatın fışkırmasını sağlamıştır. Tanrının bu büyük kudretten dolayı tehlikeli işlerde çalışanlar ona dua etmişler, doğum yapan kadınlar da onu yardıma çağırmışlardır.[19]

Güneşin sözünü etmiş olduğumuz göz kamaştırıcı kudretiyle, ilkbaharda toprağa yeni bir hayat vermesi bayramlarla kutlanmıştır. Mezopotamya'da kutlanan bayramlardan en meşhuru "*Yeni Yıl Bayramı*"dır. Bu bayrama Sümercede yılın başlangıcı anlamına gelen "*zagmuk*", Akatçada ise "*akitu*" adı verilmiştir.[20] Eski Önasya toplumlarının hepsinde bitkilerin tekrar canlanması ve yetişmesine ilişkin mevsim döngüsü bahar aylarında düzenlenen bayramlarla kutlanmış, tanrılara su ve çeşitli içeceklerle kurban edilen hayvanların parçaları ve çeşitli tarım ürünlerinden oluşan besin maddeleri sunulmuştur. Bu bayramda sedir, çam ve selvi gibi kokulu ağaç kabuklarının yakılmasıyla tütsü elde edilmiştir. "İštar'ın Yeraltına İnişi"ni konu alan mitte[21]tütsünün Tanrı Tammuz (Sümerlerdeki Dumuzi) ve diğer ölülerin ruhlarını dünyaya çağırmak için yakıldığı anlaşılmaktadır. Ayrıca tütsünün göğe doğru yükselen dumanının tanrılarla iletişim sağladığı inancı da vardır.[22]

Güneş Tanrısı Utu daha sonra adalet ve kehanet tanrısı olma özelliklerini de üzerinde toplamıştır. Güneşin gökyüzünde kat ettiği yol boyunca her şeyi gördüğü düşüncesiyle olsa gerek, Utu doğruluğun, adaletin ve haklılığın tanrısı olarak görülmeye başlanmıştır.[23]

Sümerlerdeki büyük tanrılar, Sami toplumlarının yoğun bir şekilde Sümer kültürü ve özellikle inancı etkisinde kalmasıyla birlikte, genellikle Sami adlar almaya başlamışlardır. An, Anu şeklinde telaffuz edilmeye başlanmış, ancak Enlil'in adı değişmemiştir. Enki'nin yerine Ea geçmiştir; İštar, Šamaš, Sin ve Adad ise İnanna, Utu, Nanna ve İškur'un yerini almışlardır.[24]

Sami toplumlarla beraber bu tanrıların sadece adları değişmekle kalmayıp, birkaç tanrının özellikleri bir tanrıda toplanmak suretiyle yeni tanrılar ortaya çıkmış, aynı zamanda tanrıların sayısında da önemli oranda azalma meydana gelmiştir.[25]

Sami toplumlardaki değişikliklerin gerçek anlamda Babil ve Asur dönemlerinde meydana geldiğini rahatlıkla söyleyebiliriz. Bu bağlamda ilk olarak ele almamız gereken Babil memleketinin baş tanrısı Marduk'tur. Babilliler Sümer kültünün ana temalarına ve tanrıların çoğuna bağlı kalmakla beraber, Tanrı Marduk'u merkeze alan bir imparatorluk kültü olarak yeniden örgütlemişlerdir.[26]

İkinci binyılın sonuna gelindiğinde ise I. Nabukadnezar döneminde, Sümer asıllı tanrılar grubunun en önemli tanrılarının özelliklerini kendinde topladıktan sonra Marduk en yüce tanrı haline gelmiştir. I. binyılda Bel (Efendi, Tanrı) unvanı Marduk ile eşanlamlı

[19]Schmökel,pdf erişim: 04/05/2011: 207.
[20]Eliade, 2007: 93.
[21]Ayrıntılı bilgi için bkz. Çığ, 2008.
[22]Ökse, 2006: 53.
[23]Black-Green, 2003: 224.
[24]Bottero, 2003: 241.
[25] Bilgiç, 1982: 117.
[26] Özbudun, 1997: 94.

kullanılmaya başlanmış ve Marduk diğer tanrıların çeşitli yönlerini kendinde barındırmaya başlamıştır.[27] Öyle ki:

"Ninurta çapanın Marduk'udur,
Nergal saldırının Marduk'udur,
Zababa yumruk yumruğa dövüşün Marduk'udur,
Enlil efendilik ve öğüdün Marduk'udur,
Nabu hesap işlerinin Marduk'udur,
Sin, gece aydınlanmasının Marduk'udur,
Şamaş adaletin Marduk'udur,
Adad yağmurun Marduk'udur...".[28]

Böylece Marduk, dünyanın bütün güçlerini tapınağında barındıran, her şeyden üstün tanrı haline gelirken Güneş Tanrısı Šamaš'ı da kendi bünyesine almıştır.

Yukarıda kısaca değinmiş olduğumuz "Yeni Yıl Bayramı" sırasında gerçekleştirilen ritüeller hususunda en geniş bilgiyi Babil vesikalarından öğrenmekteyiz. Babil ve Asur memleketlerinde bu bayrama Sümercedeki isimlendirilmesiyle "*zagmukku*" adı verilmektedir. Babil vesikalarından elde ettiğimiz bilgilere göre, bir nevi festival olan bu kutlamalar "*nisannu*" (Nisan) ayının ilk on iki günü boyunca sürmüştür.[29]

Marduk bayramı da diyebileceğimiz bu bayramda kış yağmurlarından sonra, güneşin kudretli ışınları sayesinde hasat zamanının ilk belirtileri olan doğanın yenilenmesi ile Babil'in gizemli yaratılışı ve kuruluşu törenlerle, dua ve arınma ayinleriyle kutlanmıştır. Ülkenin tüm büyük tanrıları Esagil'dekendilerine ayrılan yerlere yerleştirilerek Marduk'a saygılarını sunmaları sağlanmıştır.[30]

Bayram sırasında gerçekleştirilen önemli ritüellerden ilki bayramın 4. gününün akşamı Tanrı Marduk heykelinin önünde gerçekleştirilen ve kuşkusuz Marduk'u yüceltmek için yazılmış olan Yaradılış Destanı'nın (Enuma eliş) okunmasıdır.[31] Bayram süresince, merasim yolu boyunca sıralanan farklı ibadet yerlerinde destanın bazı bölümleri canlandırılmıştır. Enuma eliş mitosunda anlatılan Marduk'un canavarlara karşı verdiği mücadelenin her sene tekrarlanmasının nedeni, hiç şüphesiz Babil'in üstünlüğünün yeniden vurgulanmak istenmesidir.[32]

Yeni Yıl'ın en önemli ayini, ülkenin ve halkın refahı ile bolluğunu güvence altına almak amacıyla yapılan "kutsal evlilik" ayiniydi. Mezopotamya'da halkın refahını ve bolluğunu Tanrıça İštar'ın sağladığı düşünülmüştür. Bu sebeple de ayinde, tanrıçayı temsil eden rahibelerden birisi ile Tanrı Tammuz'u (Sümerce Dumuzi) temsil eden kral arasında "kutsal evlilik" töreni gerçekleştirilirdi.[33]Mezopotamya toplumları tarafından Tanrıça İštar ile Tanrı Tammuz'un evliliği, bolluk ve bereketin sembolü kabul edilmiş ve bunun bir "kutsal evlilik" olduğuna inanılmıştır. Sümerler ile başlayıp, daha sonra Sami toplumlarda da devam eden bu ayin geleneği her yıl yinelenerek süregelmiştir. Güneşin kudretli ışınlarıyla beraber başlayan Yeni Yıl'da dünyanın dönemsel olarak yeniden yaratıldığı ve kutsal evlilik ayininin

[27]Salvini, 2006: 101.
[28]Oates, 2004: 182.
[29]Smith, 1922: 6.
[30]Salvini, 2006: 112.
[31]Köroğlu, 2006: 205.
[32]Salvini, 2006: 112.
[33]Kramer, 2002: 187.

yapılmasının önemli sonuçlar yarattığına inanılmıştır. Böylece tanrısal enerji yeryüzüne saçıldığı ve başlayan yeni yılda refah ve mutluluğun güvence altına alındığı düşünülmüştür.[34]

Diğer taraftan tıbbi tabletler de bize Mezopotamya tanrıları hakkında bilgi vermektedir. Mezopotamya tıbbında bilim ve din iç içedir. Eski Mezopotamya'da bilinen pek çok bitkisel ilaç ve bazı cerrahi yöntemler olmasına rağmen hastalıkların nedenleri anlaşılamamıştır. Hastalıklar çoğunlukla günahların cezası olarak düşünülmüş ve tanrıların veya tanrının temsilcisi olarak çalışan ifritlerin işi olarak değerlendirilmiştir. Hatta bazı hastalıklar, hastalığa neden olduğu düşünülen tanrı ya da ifriti işaret edecek şekilde tanımlanmıştır.[35]

Kötü ruhları kovmak için yapılan dualarda genellikle tanrılardan yardım istenmiştir. Menant'tan naklettiğimiz ve Güneş Tanrısı Šamaš'a hitap eden bir ilahinin çevirisi şöyledir:

"*Yalanları gideren sen, olağanüstü kötü etkileri, kehanetleri, kızgın hastalık belirtilerini, düşleri, kötü görüntüleri yok eden sen, büyü ve sihirle uğraşan ve ülkeleri yok eden sen.*"[36]

Bu ilahiden de anlaşılacağı üzere, Mezopotamya toplumları, güneş tanrısının hem evren hem de insanlar üzerinde büyük etkisi olduğunu düşünmüşlerdir.

B- ANADOLU TOPLUMLARINDA GÜNEŞ KÜLTÜ

Güneş, Anadolu'da bir doğa varlığı olarak üç ayrı doğrultuda ele alınıp işlenmiştir. İlk olarak güneş bir tanrıdır, koruyucudur ve bütün evrenin yöneticisidir. Tanrı kabul edilen güneş canlılığın ve yaşamın kaynağıdır. Son olarak güneş kraldır ve Anadolu'da yeryüzünü yöneten krallar onun soyundan gelmiştir.[37]

Anadolu, kültürel açıdan bakıldığında özellikle Mezopotamya'nın etkisinde kalmıştır. Mezopotamya kültürünün ve özellikle inanç sisteminin etkisi altında kalması hususunda Asurlular ile Hurriler'in önemli ölçüde katkısı vardır. Bu durumun gerçekleşmesinde Hurriler'in yaşadığı coğrafyanın etkisi büyüktür. Zira Hurri lehçesini konuşan insanlar; Nuzi'de Asurlular, Mari'de Amurrular, Ugarit ve Alalah'ta Kenanlılar, Kilikya ve Kapadokya'da ise Hititler ile komşu olarak yaşamışlardır.[38] Bu kültürel etkileşim esnasında Mezopotamya'nın Enlil'i Hurrilere Kumarbi adıyla geçmiştir. Ea, Eya adıyla transfer olurken, Sin'in yerini Kušuh, Šamaš'ın yerini Šimegi almıştır.[39] Güneş tanrısına; Hititler Utu[40], Luviler Şimeğe, Mitanniler ile İran coğrafyasında Mitra, Urartular'da Ardini adı verilmiştir.[41]Frigler'de ise Kybele'den sonra en tanınmış tanrıları arasında, Güneş Tanrısı Sabazios bulunmaktadır.[42]

Anadolu'nun en batısında yer alan Likya'da[43] üç önemli tanrı vardır ki bunlar Leto, Apollon ve Artemis'tir. Leto ve Artemis geleneksel "*Ana Tanrıça*" örneklerinden iki tanesidir.

[34]Eliade, 2007: 82.
[35] Black-Green, 2003: 97.
[36] Menant, 2005: 66.
[37] Eyuboğlu, 1981: 453.
[38] Alpman, 1980: 117.
[39] Alpman, 1980: 121.
[40] Hitit metinlerinde Šiušummi.
[41] Eyuboğlu, 1981: 454.
[42] Birecikli, Kış 2010: 220.
[43] Doğuda Antalya Körfezi, batıda Fethiye Körfezi arasında kalan Teke Yarımadası'na Likya memleketi adı verilmiştir.

Bu tanrılardan önemli bir yeri olan Apollon'dan ise Yunan din ve mitolojisinde, tanrıların en Yunanlısı olarak bahsedilmektedir.[44] Oysa Apollon, Mezopotamya'nın Güneş Tanrısı Utu ile oldukça benzer özellikler taşımaktadır. Apollon öyle bir güneş tanrısıdır ki, bütün iyiliklerin onun sayesinde geldiğine inanılmıştır. Bataklıklar onun sayesinde kurumaktadır, meyveler ve hububatları olgunlaştıran, insanlar ile hayvanları koruyan ve şifa dağıtan bu tanrıdan başkası değildir.[45]Meşhur Yunan şairi Homeros[46], Odysseia'sında güneş tanrısının bu özelliklerini şöyle dile getirmiştir:

Yanaştırınca sağlam yapılı gemiyi Çatal Adası'na[47]*,*
Otlayan inekler göreceksiniz ve besili koyunlar,
Her şeyi gören ve işiten Güneş Tanrı'nındır onlar,
Aklın fikrin dönüşte olursa, dokunmazsan bu sürülere,
Belki varırsın o zaman İthake'ye, çile doldura doldura.[48]

Bütün bu bilgilerden hareketle Apollon'un Yunan coğrafyasına sonradan girdiğini çıkarabiliriz. Mezopotamya'nın Güneş Tanrısı Utu ile oldukça benzerlikler gösteren Apollon, Yunanistan'a Anadolu yolu ile geçmiş olabilir. Zira bu tanrının kültüne, Anadolu'da Patara, Didyma ve Klaros gibi birçok yerde rastlanılmıştır.[49]

Anadolu'da özellikle Hititler döneminde güneşe tapınmanın çok yaygın olduğu görülmektedir. Güneşin doğuşu kutsal bir olay olarak yorumlanmış ve Hitit kralları gündoğumunda güneşe dönerek günlük dini törenlerini yapmışlardır. Özellikle güneşin gökyüzünde görünme süresinin çoğalmaya ya da azalmaya başladığı gündönümü zamanlarında özel törenler düzenlenmiştir.[50] Daha da önemlisi Hitit kralları "*Güneşim*" olarak nitelenmişler ve "*Güneş*", "*Güneşin oğlu*", "*Güneşin torunları*" sıfatlarına ya da adlarına sahip olmuşlardır.[51] Hititler'de "*Güneşim*" sözü günümüzdeki majeste kavramının karşılığıydı. Hitit düşüncesine göre krallar öldükten sonra tanrı olmaktaydı. Öldükleri zaman tanrı olan Hitit kralları kendilerini Güneş Tanrısı'na bağlamışlardır. Kralların öldüğünde büyük olasılıkla Güneş Tanrısı oldukları düşünülmüştür.[52]

Hitit panteonunda önemli bir yeri olan Güneş Tanrısı, özellikle bereketle alakalı görülmüştür. Güneş Tanrısı bir gün Deniz Tanrısı tarafından kaçırılmış ve onun gitmesiyle ülkede büyük bir ayaz meydana gelmiş, hayat felce uğramıştır. Güneş Tanrısı'nın kayboluşunu anlatan mitosun ilgili bölümü şöyledir:

"*… Ayaz (hahhima) bütün ülkeyi felce uğrattı. Suları kuruttu. Ayaz büyüktür. (Sonra Fırtına Tanrısı) oğlu rüzgâra şöyle söylüyor: "Dağların, bahçelerin, kırların suların (serinleticiliğini ülkeye getir.) Fakat onları felce uğratma."*

[44]Bayladı, 1998: 44.
[45]Taşlıklıoğlu, 1954: 14.
[46] Homeros, Batı dünyasının en eski epik ozanıdır. Yaşadığı yıllar ve doğum yeri kesin olarak bilinmemektedir ve tarihsel kişiliği tartışmalıdır. Muhtemelen Smyrna'da doğmuş ve yaklaşık olarak M.Ö. 800-700 yılları arasında yaşamıştır. Avrupa edebiyat tarihinin başlangıcı sayılan ünlü Ilias ve Odysseia destanları ona atfedilmiştir. Ilias'ın konusu, arkeolojik buluntularla da kanıtlanmış olan Troia Savaşı efsanesidir. Odysseia'da ise Ithake Kralı Odysseus'unTroia'dan ülkesine dönerken başından geçen olaylar anlatılır. Bkz. İplikçioğlu, 1997: 360.
[47] Çatal Adası, Bodrum Yarımadası'nın güneybatısında yer almaktadır.
[48] Homeros, 1984: XI. 107-111.
[49]Eliade, 2007: 332.
[50] Eyuboğlu, 1981: 455.
[51]Eliade, 2003: 152.
[52] Alp, 2002: 16.

[O] bitkileri, ülkeleri, sığır, koyun, köpek (ve) domuzları felce uğrattı. Fakat o kalplerin çocukları olan ürünleri felce uğratmayacak. O eğer onları felce uğratmaya (çalışırsa), don yağı onların içini kaplayacak…"[53]

Bu mitosa konu olan güneşin bereketi sağlaması, tıpkı Mezopotamya'da olduğu gibi Hititlerde de ilkbahar mevsiminde yapılan festivallerle kutlanmıştır. Buradaki amaç da kış aylarının durgunluğundan sonra dünyanın yeniden canlanmaya başladığını anlatmaktır. Bir Hitit metninde "*insanların kaderlerini tayin etmek*" amacıyla tanrıların bir araya geldiklerinden bahseden bir ifade vardır ve bu ifade güçlü bir biçimde Hititlerde, ritüel şeklinde yerine getirilen bir toplantı olan ve Babil'dekine benzer bir biçimde, bir Yeni Yıl Festivali'nin mevcut olduğunu ortaya koymaktadır.[54]

Diğer taraftan Hitit panteonunun en önemli tanrıçalarından bir tanesi "*Arinna'nın Güneş Tanrıçası*[55]*"*dır. Bu tanrıçaya tapınmanın Eski Hitit Dönemi'nden itibaren var olduğu görülmektedir. I. Hattušili'nin altı yıllık icraatlarını anlatan yıllıklarında adı geçen Arinna'nın Güneş Tanrıçası'nın panteondaki yerinin ne kadar önemli olduğu açıkça görülmektedir. Söz konusu yıllıklarda, I. Hattušili kendisini tanrıçanın sevgilisi olarak beyan etmektedir ve onun tapınağına bol ganimet getirdiği anlaşılmaktadır.[56]

Hitit panteonunda Arinna'nın Güneş Tanrıçası ile Tanrıça Hepat özdeşleştirilmiştir. Fırtına Tanrısı Tešup'un (^{D}U) eşi olan Hepat verimlilik tanrıçasıdır, güneş yuvarıyla özdeşleşir; hem göksel tanrıça olarak gökcismi görünümü taşır, hem de güneş batarken yerin derinliklerine inmek için göğü terk ettiğinden yer altı tanrıçası olarak görülmüştür. Bu tanrıçanın adı Sümerce ideogram ^{D}UTU ile yazılmıştır. Güneş Tanrıçası kültünün Anadolu'daki en iyi bilinen tapınağı Arinna[57] kentinde olduğu için bu tanrıça, Arinna'nın Güneş Tanrıçası olarak bilinmektedir.[58]Hepat ile Arinna'nın Güneş Tanrıçası'nın eşit görüldüğü yazılı belgelerde de görülmektedir. Belli'den aktarmış olduğumuz belgede bu eşitlik şu sözlerle dile getirilmiştir:

"*Arinna'nın Güneş Tanrıçası, benim efendim; bütün ülkelerin kraliçesi. Sen Hitit Ülkesi'nde Arinna'nın Güneş Tanrıçası adını taşırsın. Sedir (ağaçları) Ülkesinde ise adın Hepat'tır*".[59]

Bu belge Arinna'nın Güneş Tanrıçası ile Tanrıça Hepat'ın aynı tanrıça olduğunu ortaya koymaktadır. Yazılıkaya'da adı hiyeroglif işaretleri ile Hurrice "*he-pa-tu*" olarak yazılmış tanrıça görülmektedir.[60] Yazıda üç işaretten oluşan ve Yazılıkaya'nın baş tanrıçası olan tanrıça, Arinna'nın Güneş Tanrıçası'dır.[61]

Hepat ile özdeşleştirilen bu tanrıça, Hitit Devleti'nin ve kraliyetin koruyucusu olmuş, krallar savaşta ve bir tehlike anında daima yardım için ona başvurmuşlardır. Görüldüğü üzere, Hitit devlet dini kuvvetli bir şekilde Hurri etkisi altına girmiştir. Bu gelişmede kuşkusuz, Kral Hattuşili'nin eşi Kraliçe Puduhepa'nın olağanüstü kişiliği büyük rol oynamıştır. Zira Puduhepa Kizzuvatna'da Kummanili bir prensesti ve Kummani Hepat'ın başlıca kült merkezlerinden

[53]Karauğuz, 2001: 107.
[54]Gurney, 2001: 130.
[55] ^{D}UTU ^{URU} Arinna; Hattice ismi de Wurunzimu'dur.
[56] Gurney, 1977: 11.
[57] Erkut'a göre, Arinna kenti Boğazköy'e yaklaşık 25 km. uzaklıkla bulunan Alacahöyük'tür. Ayrıntılı bilgi için bkz. Erkut, 1992.
[58]Martino, 2006: 91.
[59] Belli, 2001: 28.
[60] Erkut, 1992: 160.
[61] Güterbock, 1943: 274.

birisiydi.[62] Arinna'nın Güneş Tanrıçası, Hitit İmparatorluk Dönemi'inde kraliçe Puduhepa tarafından Tanrıça Hepat ile sinkretize edilmiştir.[63]

Hititlerde, Arinna'nın Güneş Tanrıçası ve güneşe verilen büyük önem kralların mühür baskılarında da açıkça görülmektedir. Örnek olarak verecek olduğumuz IV. Tuthaliya'nın Suriye'de Ras-Şamra'da[64] bulunan bir tablet üzerindeki mühür baskısında, orta alanda "*Majeste*" anlamına gelen kanatlı güneş altında Tuthaliya'nın adının hiyeroglifleri yer almaktadır. Aynı mühür baskısında Tuthaliya figürünün sol yanında Güneş Tanrıçası ve çifte güneş hiyeroglifleri görülmektedir.[65]

Bu noktada güneş kursları da üzerinde durulması gereken bir konudur. Güneş kursları kanatlı ve kanatsız olmak üzere başlıca iki kategoriye ayrılmaktadır. Yukarıda sözünü etmiş olduğumuz "*kanatlı güneş kursu*" krallık simgesi olarak kullanılmıştır ve "*Güneş-Kral=Majeste*" anlamına gelmektedir.[66] Krallar tarafından kullanılmış olan bu sembol, hükümdarların isimleri ile bağlantılı olarak ortaya çıkmaktadır. Kanatlı güneş kursunu sembol olarak ilk kez kullanan I. Šuppiluliuma olmuştur. I. Šuppiluliuma'dan sonra Hitit kanatlı güneş kursu, kralların ve kraliçelerin ikonografilerinin bir parçası haline gelmiştir.[67] Hitit yazılı kaynaklarında geçen güneş kursları[68] genellikle Arinna'nın Güneş Tanrıçası ile ilişkilendirilmektedir.[69] Dini törenlerde, bu tanrıçanın birden fazla sembolü kullanılmaktadır. Erkut'tan nakletmiş olduğumuz metinde tanrıçanın sembolleri buna en güzel örnektir:

"*Kahin Arinna kentinin sekiz adet Güneş Tanrıçasını*
İbadet salonuna getirir.
(Bunlardan) üçü heykel, beşi güneş kursudur…"

Metinde görüldüğü gibi Arinna Güneş Tanrıçası hem heykel hem de güneş kursu şeklinde temsil edilmektedir.[70]

Diğer taraftan antlaşma metinleri de bize tanrılar hakkında önemli bilgiler vermektedir. Gerçekten tanrı ve tanrıçaların adları siyasi antlaşmaların sonunda sıralanarak, antlaşmaları koruyan ve onların bozulmamasını sağlayan ilahlar olarak ant içilmiştir.[71] Örnek olarak vereceğimiz, Šattiwaza ve I. Šuppiluliuma arasında yapılan antlaşmada sayılan tanrı ve tanrıça isimleri arasında, hem güneş tanrısının hem de tanrıçasının adının geçtiği görülmektedir. Bu durum güneşin Hititler açısından ne denli önemli olduğunu göstermesi açısından önem arz etmektedir. Söz konusu antlaşmadan vereceğimiz bölüm şöyledir:

"*…Onlar dursun, dinlesin ve tanık olsun. Hatti ülkesinde krallığı ve kraliçeliği yöneten Arinna şehrinin Güneş Tanrıçası, Göğün beyi Güneş Tanrısı, Hatti ülkesinin beyi Fırtına Tanrısı, Šerri, Hurri, Nanni dağı, Hazzi dağı, Panayırın Beyi (?) Fırtına Tanrısı, Karargâhın Beyi Fırtına Tanrısı, Yardımın Beyi Fırtına Tanrısı…*"[72]

[62]Gurney, 2001: 120.
[63] Arıkan, 1998: 46.
[64] Bugünkü adı Ras-Şamra olan Ugarit, Lazkiye'nin 12 kilometre kuzeyinde, Hatay'ın ise 40 kilometre güneyinde yer almaktadır.
[65] Alp, 2005: 173. Bkz. Ek-2.
[66] Bağana, 1967:164.
[67] Ensert, 2005: 28.
[68] Güneş kursu için bkz. Ek-3.
[69] Baltacıoğlu, 2006: 130.
[70] Erkut, 1992: 161.
[71]Dinçol, 1982: 80.
[72]Karauğuz, 2002: 212.

Bu antlaşma metninde adı geçen Göğün Güneş Tanrısı (nepišaš ^{D}UTU), muhtemelen Akatçadan Hitit panteonuna geçmiştir. Göğün Güneş Tanrısı, Hititler tarafından adaletin temsilcisi ve bazen de bütün tanrıların kralı olarak kabul edilmiştir.[73]

Ayrıca Mezopotamya'da olduğu gibi Hitit halkı da hastalıkları iyi eden tanrısal gücün Güneş Tanrısı olduğuna inanmışlardır. Ünal'dan nakledeceğimiz bir büyü metninde, büyü uzmanı hastasını, hastalık tanrısının elinden kurtarmaya çalışırken Güneş Tanrısı'na şunları dile getirmektedir:

"*[O (büyücü) şöyle der: Güneş Tanrısı [(gökte) dönü]p dolaşıp geldiğinde, (hastanın annesi) Maduta [ona (güneşe) gitsin ve Güneş Tanrısı'nın ö[nünde] diz [çöksün] (ve şu ricada bulunsun): Ey beyim Güneş Tanrısı! [Onu] benim danamı, benim yavrumu (bana)] geri ver! Sen şaşalı Güneş Tanrısı, beni dinle!*".[74]

Bütün bu bilgilerden anlaşılacağı üzere, Anadolu toplumları Mezopotamya'dan inanç sistemi hususunda oldukça etkilenmişlerdir. Ayrıca doğu-batı toplumları arasında oluşan etkileşmede vasıta olarak oynamış olduğu rol açık olup, çok eskilere gitmekte ve sürekliliğinin korumaktadır. Bu noktada, M.Ö. 2. binyılda Hititler ile akrabalarının Anadolu'da görünmeleriyle doğu ve batı toplumlarının kaynaşmaları daha da hızlanmış olmalıdır. Zira daha sonraki dönemlerde özellikle Anadolu'nun orta ve batı bölgelerinde oturan ve Hititlerin mirasçıları olarak kabul edilmesi gereken Frig, Lidya, Karya ve Likyalılar yarımadanın batı sahillerine gelip yerleşen Akalarla sıkı bir siyasi ve kültürel ilişki içerisine girmişlerdir. Böylece doğu medeniyetinin temel taşı olarak görülen birçok unsur batı toplumlarına geçmiş ve Yunan dehasının da yaratılmasında etkin rol oynamıştır.[75]

C- MISIR'DA GÜNEŞ KÜLTÜ

Mısır'da uygarlık M.Ö. 4000 ile M.Ö. 3000 yılları arasında gelişmiştir. Mısırlılar, M.Ö. 3000'lerde hiyeroglif adı verilen bir resim yazısı icat ederek düşüncelerini kaydetmişlerdir. Böylece yazılı bir mirasa sahip olan Mısırlıların bugüne bırakmış oldukları yazılı vesikalardan anlaşıldığına göre, M.Ö. 2500'lerde Güneş Tanrısı Re/Ra en önemli tanrılarıdır.[76]

Heliopolis tanrısı olan Ra[77], insan biçiminde hayal edilmiş ve dünyanın yaratıcısı olarak düşünülmüştür. Ra'dan bir kademe aşağıda olan Osiris ve İsis'le birlikte sekiz büyük tanrı daha vardır. Osiris ve İsis'in oğlu Horus da dokuz tanrıdan meydana gelen bir başka tanrılar topluluğunun başıdır. Güneşe tapınan Mısırlılar, Horus'u doğan güneş, Ra'yı öğle güneşi, Atom'u batan güneş olarak görmüşlerdir.[78] Meşhur Yunan tarihçisi Herodotos Historia'sında Horus'un güneş tanrılarından birisi olarak görüldüğünü şöyle dile getirmiştir:

"*Mısır'ı tanrılar yönetiyorlardı ve kendileri de insanlarla beraber burada oturuyorlardı ve iktidar her zaman onlardan birinin elinde bulunuyordu; bunların sonuncusu Osiris oğlu Horos'tu, yani Yunanlıların Apollon dedikleri…*".[79]

[73]Karauğuz, 2001: 62.
[74] Ünal, 2003: 79.
[75]Taşlıklıoğlu, 1954: 11.
[76]Rosenberg, 2006: 255.
[77]Güneş Tanrısı Ra için bkz. Ek-4.
[78]Halman, 1972: 29.
[79] Herodotos, 2002: II. 144.Herodotos, yaklaşık olarak M.Ö. 490 yılında bir Karia kenti olan Halikarnassos'ta dünyaya gelmiştir. Kentte yüksek tabakadan bir aileden gelen Heredotos, Lyxes ve Dryo'nun oğullarıdır. Gençliğinde öğrenimini İon kentlerinde tamamlamış, sonra kendi yurduna

Bu cümlelerden de anlaşılacağı üzere; eskiçağ toplumları arasında Mısır toplumu kadar hiçbir toplumda din, güneşe tapınmanın etkisinde kalmamıştır. En eski dönemlerden itibaren pek çok tanrı, güneş tanrısı olan Ra ile kaynaşmış ve Khnemu-Ra, Min-Ra ve Amon-Ra gibi birçok güneş tanrısı ortaya çıkmıştır. Ra'nın egemenliğinin iyice yerleşmesine iki olgunun katkıda bulunduğu söylenebilir. Bunlar, Hieropolis teolojisi ve hükümdarlık gizemi yani hükümdarın güneşle özdeşleştirilmesidir. Mısırlılar, Güneş Tanrısı Ra'nın Sungular Tarlası ya da Dinlenme Tarlası'nda battığını, gök kubbenin tam karşı tarafından Kamış Tarlası'ndan doğduğuna inanmışlardır. Bu güneş bölgeleri, Hanedanlık öncesi devirlerden itibaren Ra ile ilgili bölgeler olmuş ve önemleri giderek artmıştır.[80]

Yukarıda adı geçen tanrılardan Amon, XII. Hanedan döneminde Amon-Ra adıyla en üstün tanrı konumuna yükselmiştir. Bu tanrı, tam anlamıyla görünür tanrı olan güneşle özdeşleştirilmiştir. Amon, "*güneşleştirilme*" sayesinde imparatorluğun evrensel tanrısı olmuştur.[81] Mısır'ın en önemli tanrılarından biri olan Amon, Teb kentinin baş tanrısıdır. Amon'un hükmü arttıkça ona bağlı olan rahiplerin de iktidarı güçlenmiştir. Rahiplere karşı iktidar mücadelesine girişen Mısır firavunu Akhenaton, dinde büyük bir reform gerçekleştirerek, eskiçağ tarihinde ilk kez tek tanrı inancını ortaya koymaya çalışmıştır.[82] "*Güneş Tanrının Övgüsü*" adlı meşhur Mısır şiirinde tek tanrı inancının oluştuğu şöyle anlatılmaktadır:

Eşin benzerin yoktur, yüce tanrı, tek tanrı!
Yapayalnızken yarattın dünyayı bildiğin gibi,
Hiç kimsede bulunmayan ulu kudretinle.
İnsanlar, büyük küçük bütün yaratıklar,
Ayaküstünde yürüyenlerle uçuşanlar,
Suriye, Nübye, Habeşistan, Mısır senin eserin
Herkese kendi yerini, kendi nasibini verdin,
Herkese rızkını ve ömrünü sağladın.
Dilleri ayrı, kişilikleri ayrı,
Kendi özellikleri var her ülkenin, her ulusun,
Yeryüzü, senin aklının yarattıklarıyla dolu.[83]

Mısır firavunu dinde yapmış olduğu bu reformla Aton ile Ra'yı birleştirerek, Aton'u tek tanrı olarak öne çıkarmıştır. Aton'un (güneş kursu) tek üstün tanrı konumuna yükseltilmesi, kısmen firavun IV. Amenhotep'in Büyük Rahip'in nüfuzundan kurtulma isteğiyle açıklanabilir. Nitekim genç hükümdar tahta çıktıktan kısa bir süre sonra Büyük Amon Rahibi'nin elinden tanrının mülklerini yönetme yetkisini alarak, gücünün kaynağını kesmiştir. Daha sonra firavun adını (Amenhotep: Amon-memnun-dur) Akh-en-Aton (Aton'a-hizmet-eden) olarak değiştirmiş ve başkent Teb'i terk ederek Akhetaton (bugünkü Tel el-Amarna) ismini verdiği yeni bir başkent kurmuştur. Burada saraylar ve Aton tapınakları yapılmıştır.

dönmüştür. Ancak tyran Lygdamis'e karşı bir ayaklanma çıkmış, ayaklanmada amcası öldürülmüş, kendisi de yurttan kovulmuştur. Bunun üzerine Herodotos Samos'a gitmiştir. Bu dönemler Herodotos'un tanınmaya başladığı M.Ö. 468-467 tarihlerine denk gelmektedir. Herodotos büyük keşif yolculuklarına Samos'tan başlamıştır. Mezopotamya, Mısır, Fenike memleketleri gibi pek çok yeri gezmiştir. Bu yerlerde edindiği izlenimler ve topladığı bilgilerden meydana gelen, Pers kralı Kyros ve Lydia kralı Kandaules çağlarıyla başlayan ve dokuz kitaptan oluşan "Historia"yı yazmıştır.

[80]Eliade, 2003: 152-153.
[81]Eliade, 2007: 129.
[82] Halman, 1972: 30.
[83] Halman, 1972: 157.

Akhenaton, reformunu kabul ettirebilmek için Amon'u ve bütün diğer tanrıları başından savıp, hayatın evrensel kaynağı güneş kursuyla tanımlanan "*En Üstün Tanrı Aton*"u öne çıkarmıştır.[84] Meşhur bir Mısır şiiri olan "*Güneş Tanrının Övgüsü*"nde Ra ile Aton'un birleşmesi şöyle anlatılmıştır:

Ne güzel doğuyorsun göklerin ufkunda.
Yaşamın başlangıcı olan canlı Aton.
Sen doğudaki ufuktan göklere yükselince
Güzelliğinle dolup taşıyor bütün ülkeler.
Yücesin, güzelsin, nurlusun yeryüzü üstünde.
Yarattığın toprakları kucaklıyor ışıltıların.
Re'sin sen, bütün varlıklar sana tutsak.[85]

Akhenaton, her ne kadar reformunu kabul ettirebilmek için Amon'u ve bütün diğer tanrıları başından savıp, hayatın evrensel kaynağı güneş kursuyla tanımlanan "En Üstün Tanrı Aton"u öne çıkarmış olsa da reformunda başarısız olmuştur. Akhenaton'un ardılı olan Tut-ankh-Amon, Teb şehrine geri dönmüş ve "Atoncu reform"un izleri de büyük ölçüde silinmiştir.[86]

Ayrıca Mısır inancına göre, Güneş Tanrısı bereketin ve doğurganlığın kaynağıdır. "*IV. Amenofis'in Tek Tanrıya Seslenişi*" adlı şiirde bereketin ve doğurganlığın kaynağının Güneş Tanrısı olduğu şöyle dile getirilmiştir:

Sendedir kadınların tohumu,
Senden tohum alır erkekler.
Ana kucağında süt emen
Çocuğu sen esirgersin,
Sen yatıştırırsın yavrucağı
Ağlaması dursun diye.
Yumurtadan çıkmamış civciv
Sesler çıkarıyorsa
Ona ses soluk veren sensin,
Hayata kavuşturan sen.[87]

SONUÇ

İnsanoğlu tanrılaştırılan gök varlıklarından güneşi, diğer göksel güçlerden ayrı bir yere koymuş ve onun engin gücüne, yaşam verici kaynağına büyük saygı duymuştur. Güneşin yüce, kutsal bir varlık olarak eskiçağ toplumlarında büyük saygı gördüğü, adına tapınaklar ve sunaklar yapıldığı açıkça bilinmektedir. Güneşe bu kadar çok önem verilmesinin sebeplerinden biri de güneşin bereketle ilişkili görülmesidir. Tarıma elverişli ve verimli topraklarda genellikle güneş tanrısı ya da tanrıçası en yüksek basamağa oturtulmuştur.

Güneş tanrısına sahip olan toplumlar, yükselen güneş ışığına huşu ile saygı duymuşlardır. Her biri için güneş hayat sembolü olmuştur. Bu durum doğu medeniyetlerinde de birbirinden farklı değildir. Sümer halkı, göz kamaştırıcı güneş ışığı ve yaz aylarının dayanılmaz sıcaklarını, çok kısa süren çiçek açma mevsiminden sonra balçıklı toprağın bitkilerini yok etmesini, her sabah büyük dağların ardından doğan Güneş Tanrısı Utu'nun eseri

[84]Eliade, 2007: 132-133.
[85] Halman, 1972: 154.
[86]Eliade, 2007: 133.
[87] Halman, 1972: 130.

olarak kabul etmişler. İnsanlar ve hayvanlar ona karşı saygı duymuşlardır, çünkü o göz kamaştırıcı kudretine rağmen, insanlara karşı lütufkâr davranarak, ilkbaharda topraktan yeni hayatın fışkırmasını sağlamıştır. Bu sebeple de Mezopotamya halkları ile Anadolu toplumları arasında yeni yılın gelişi bayramlarla kutlanmıştır.

Ayrıca, güneşin gökyüzündeki hareketi sırasında her şeyi gördüğü düşüncesiyle olsa gerek, doğu toplumları adaleti ve doğruluğu güneş tanrılarının sağladığına inanmışlardır. Güneşin engin gücüne büyük saygı duyan doğu toplumları, güneşi adaletin temsilcisi olarak görmekle kalmayıp, onun hastalıkları iyileştiren ve kötü ifritleri yok eden güç olduğunu da düşlemişlerdir.

Eski Doğu toplumları güneşin bir yörüngesi olduğunu görmüşler ve onun her gün yapmış olduğu bu yolculuğunu farklı şekilde hayal etmişlerdir. Sümerler, Güneş Tanrısı Utu'nun önceden tespit edilen yolu olduğu ve bu yolu tamamlayıp gece için Yeraltı Dünyası'na gittiğini düşünmüşlerdir. Mısırlılar ise Güneş Tanrısı Ra'nın Sungular Tarlası ya da Dinlenme Tarlası'nda battığını, gök kubbenin tam karşı tarafından Kamış Tarlası'ndan doğduğuna inanmışlardır. Anadolu'da özellikle Hititler döneminde güneş tapınmanın yaygın olduğu görülmektedir. Güneşin doğuşu kutsal bir olay olarak yorumlanmış ve Hitit kralları gündoğumunda güneşe dönerek günlük dini törenlerini yapmışlardır. Özellikle güneşin gökyüzünde görünme süresinin çoğalmaya ya da azalmaya başladığı gündönümü zamanlarında özel törenler düzenlenmiştir.

Anadolu toplumlarının inanç sistemi hususunda Mezopotamya'dan etkilendikleri aşikârdır. Hititler ile akrabalarının Anadolu'da görünmeleriyle doğu ve batı toplumlarının kaynaşmaları da hızlanmıştır. Zira daha sonraki dönemlerde özellikle Anadolu'nun orta ve batı bölgelerinde oturan ve Hititlerin mirasçıları olarak kabul edilmesi gereken Frig, Lidya, Karya ve Likyalılar yarımadanın batı sahillerine gelip yerleşen Akalarla sıkı bir siyasi ve kültürel ilişki içerisine girmişlerdir. Böylece doğu medeniyetinin temel taşı olarak görülen birçok unsur batı toplumlarına geçmiştir. Mezopotamya'nın Güneş Tanrısı Utu ile oldukça benzerlikler gösteren Apollon, Yunanistan'a Anadolu yolu ile geçmiş olabilir. Bu tanrının kültüne, Anadolu'da Patara, Didyma ve Klaros gibi birçok yerde rastlanılmıştır.

Mısır'da güneş kültü, Mezopotamya ve Anadolu'dan oldukça farklı bir gelişim göstermiştir. Öyle ki, eskiçağ tarihinde ilk kez tek tanrı inancı ortaya konmuştur. Teb şehrinde rahiplere karşı iktidar mücadelesine girişen Mısır firavunu IV. Akhenaton, dinde büyük bir reform gerçekleştirerek, Aton ile Ra'yı birleştirmiş, Aton'u tek tanrı olarak öne çıkarmıştır.

KAYNAKÇA

Alp S. (2002). *Hitit Güneşi*, TUBİTAK, Ankara.

…… (2005). *Hitit Çağında Anadolu*, TUBİTAK, Ankara.

Alpman, A. (1981). Hurrilerde Ulusal Panteon ve Yerel Panteonlar, *A.Ü.D.T.C.F. Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 13, Sayı: 24, s. 115-122.

Arıkan, Y. (1998). Hitit Dualarında Geçen Bazı Tanrı Adları, *III. Uluslararası Hititoloji Bildirisi Kongreleri*, Ankara, s. 45-51.

Bağana, H. G. (1967). Arkeolojik Belgelere Göre Eti Güneş Kursları, *Anadolu*, Cilt: 11, Ankara, s. 161-166.

Baltacıoğlu, H. (2006). Güneş Kursları, Alaca Höyük ve Arinna, *Hayat Erkanal'a Armağan*, İstanbul, s. 129-137.

Bayladı D. (1998). *Dinler Kavşağı Anadolu*, Say Yay., İstanbul.

Belli O. (2001). *Anadolu Tanrıçaları*, Promete Yay. , İstanbul.

Bilgiç, E. (1982). Atatürk, Fakültemiz ve Kürsümüz, Sümerliler'in Tarihi, Kültür ve Medeniyetleri, *Atatürk'ün 100. Doğum Yılına Armağan Dergisi*, s. 75-121.

Birecikli, F. (Kış 2010). Ana Hatlarıyla Friglerde Din, *Gazi Akademik Bakış*, Cilt: 4, Sayı: 7, s. 215-232.

Black J., GreenA. (2003). *Mezopotamya Mitolojisi Sözlüğü-Tanrılar, İfritler, Semboller*, Aram Yay., İstanbul.

Bottero J. (2009). *Kültürümüzün Şafağı Babil*, Çeviren: Ali Berktay, Yapı Kredi Kültür Sanat Yay. , İstanbul.

…….. (2003). *Mezopotamya, Yazı, Akıl ve Tanrılar*, Çeviren: Mehmet Emin Özcan-Ayten Er, Dost Kitabevi, Ankara.

Çığ M. İ. (2008). *İnanna'nın Aşkı-Sümer'de İnanç ve Kutsal Evlenme*, Kaynak Yay., İstanbul.

Dinçol, A. M. (1982). Hititler, Anadolu Uygarlıkları-I,*Görsel Anadolu Tarihi Ansiklopedisi*, Görsel Yay. , İstanbul.

Eliade M. (2007). *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi-I*, Çeviren: Ali Berktay, Kabalcı Yay. , İstanbul.

…… (2003). *Dinler Tarihine Giriş*, Çeviren: Lale Arslan, Kabalcı Yay., İstanbul.

Ensert, H. K. (2005). M.Ö. İkinci Binde Kanatlı Güneş Kursu İle Taçlandırılmış Anadolulu Hitit Figürleri, *Anadolu*, Cilt: 28, Ankara, s. 25-47.

Erkut, S. (1992). Hitit Çağının Önemli Kült Kenti Arinna'nın Yeri, *Sedat Alp'a Armağan*, Anadolu Medeniyetleri Araştırma ve Tanıtma Vakfı Yay., Ankara, s. 159-165.

Eyuboğlu Z. İ. (1981). *Anadolu Uygarlığı*, Der Yay., İstanbul.

Freud S. (2002). *Dinin Kökenleri*, Çeviren: Ayşen Tekşen Kapkın, Payel Yay., İstanbul.

Gurney O. R. (2001). *Hititler*, Çeviren: Pınar Arpaçay, Dost Kitabevi, Ankara.

…….. (1977). *Some Aspects of Hittite Religion*, Oxford University Press, Oxford.

Günaltay Ş. (1987). *Yakın Şark I-Elam ve Mezopotamya*, TTK Yay., Ankara.

Güterbock, H. G. (1943). Eti Tanrı Tasvirleri İle Tanrı Adları, *Belleten*, Cilt: 7, Ankara, s. 273-293.

Halman T. S. (1972). *Eski Mısır Şiiri*, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul.

Herodotos (2002). *Historia*, Çeviren: Müntekim Öktem, Türkiye İş Bankası Kültür Yay. İstanbul.

Homeros (1984). *Odysseia*, Çeviren: A. Erhat ve A. Kadir, Can Yay. , İstanbul.

Hooke S. H. (2002). *Ortadoğu Mitolojisi*, Çeviren: Alâeddin Şenel, İmge Kitabevi Yay. Ankara.

İplikçioğlu B. (1997). *Eskibatı Tarihi I-Giriş, Kaynaklar, Bibliyografya*, TTK. Yay., Ankara.

Karauğuz G. (2002). *Boğazköy ve Ugarit Çivi Yazılı Belgelerine Göre Hitit Devletinin Siyasi Antlaşma Metinleri*, Çizgi Kitabevi, Konya.

……. (2001). *Hitit Mitolojisi*, Çizgi Yay., Konya.

Köroğlu K. (2006). *Eski Mezopotamya Tarihi*, İletişim Yay. , İstanbul.

Kramer S. N. (2002). *Sümerler-Tarihleri, Kültürleri ve Karakterleri*, Çeviren: Özcan Buze, Kabalcı Yay. , İstanbul.

…… (2001). *Sümer Mitolojisi*, Çeviren: Hamide Koyukan, Kabalcı Yay. , İstanbul.

…… (1999). *Tarih Sümer'de Başlar*, Çeviren: Hamide Koyukan, Kabalcı Yay. , İstanbul.

Landsberger, B. (1944). Mezopotamya'da Medeniyetin Doğuşu, *A.Ü.D.T.C.F. Dergisi*, Cilt: 2, Sayı: 3, s. 422-423.

Martino S. (2006). *Hititler*, Çeviren: Erendiz Özbayoğlu, Dost Kitabevi, Ankara.

Menant M. J. (2005). *Ninova Sarayı Kütüphanesi*, Çeviren: Vedii İlmen, Yaba Yay. , İstanbul.

Oates J. (2004). *Babil*, Çeviren: Fatma Çizmeli, Arkadaş Yay. , Ankara.

Ökse, T. (Kış 2006). Eski Önasya'dan Günümüze Yeni Yıl Bayramları, Bereket ve Yağmur Yağdırma Törenleri, *bilig*, Sayı:36, s. 47-68.

Özbudun S. (1997). *Ayinden Törene*, Anahtar Kitaplar Yay., İstanbul.

Rosenberg D. (2006). *Dünya Mitolojisi*, Çeviren: Koray Akten vd., İmge Kitabevi, Ankara.

Salvini B. (2006). *Babil*, Çeviren: Ela Uluatam, Dost Kitabevi, Ankara.

Schmökel, H. Sümer Dini, *dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/37/748/9576*. Pdf, Erişim: 04/05/2011.

Smith, S. (1922). Relation of Marduk, AshurandOsiris, TheJournal of EgyptianArchaeology, Vol.8, No. 1/2, s. 41-44.

Taşlıklıoğlu Z. (1954). *Tanrı Apollon ve Anadolu ile Münasebeti*, İbrahim Horoz Basımevi, İstanbul.

Tümer, G. (1986). Çeşitli Yönleriyle Din, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: 28, s. 213-267.

Uncu, E. (2012). Demeter Kültünde Mezopotamyalı ve Anadolulu Unsurlar, *History Studies*, Volume 4/1, s. 529-545.

Ünal A. (2003). *Hititler Devrinde Anadolu-II*, Arkeoloji ve Sanat Yay., İstanbul.

EKLER

Ek-1: Güneş Tanrısı Utu (http:// img03.blogcu.com)

Ek-2: IV. Tuthaliya'nın Suriye'de Ras-Şamra'da bulunan bir tablet üzerindeki mühür baskısı (http:// tr. tarikhema.ir)

Ek-3: Güneş kursu (http://3.bp.blogspot.com)

Ek-4: Güneş Tanrısı Ra (http://lh4.ggpht.com)